

Roosevelt és Truman: a második világháborús amerikai külpolitikai tervezés és valóság Kelet-Ázsia kontextusában

*Roosevelt and Truman:
American Foreign Policy Planning and Reality
during World War II in the Context of East Asia*

Lévai Dániel

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2023.4.2

Összefoglaló: Franklin Delano Rooseveltet és Harry Spencer Trumant az amerikai globális szerepvállalás történetében az alapító atyákként tartják számon. A két elnök a második világháború során az Amerikai Egyesült Államokat a szuperhatalmi pozícióba vezette. Néhány ciklussal előttük a hivatalt Thomas Woodrow Wilson töltötte be, aki 1918-ban fektette le az ország külpolitikai alapvetését: a világ biztonságosabbá tételét a demokrácia számára. Roosevelt az ő örökségét fejlesztette tovább és valósította meg. A világegés idején, a realitásokat figyelembe véve dolgozta ki a háború utáni világregnd koncepcióját, amelynek a gyakorlati megvalósítását azonban már nem élhette meg. Az utódja, Harry S. Truman 143 nap alatt képes volt elérni a roosevelti célkitűzéseket, mégpedig egy rohamosan romló szövetségesi együttműködés keretében. A jelen tanulmány a kelet-ázsiai kontextuson keresztül, a korabeli amerikai külpolitikai stratégia akkori kulcsterületének számító régió helyzetének az elemző bemutatásával vizsgálja meg Rooseveltet és Truman második világháború alatti külpolitikáját.

Kulcsszavak: USA, Kelet-Ázsia, Roosevelt, Truman, amerikai külpolitika

Abstract: *Franklin Delano Roosevelt and Harry Spencer Truman are considered the founding fathers of American global leadership. The two presidents led the United States to a position of superpower during the Second World War. Roosevelt was able to renew the legacy of his late predecessor, Thomas Woodrow Wilson, implementing the basic principles of US foreign policy laid down in 1918: making the world a safer place for democracy. During WWII, he worked out a post-war world order based on realities and American values, however, he could not live to see it realized. His successor, Harry S. Truman, was able to achieve Roosevelt's objective within 143 days, in a rapidly deteriorating framework of allied cooperation. This study examines Roosevelt's and Truman's foreign policy during World War II through an analytical presentation of the East Asian context as a key region for American foreign policy during that period.*

Keywords: *U.S.A., East Asia, Roosevelt, Truman, U.S. foreign policy*

Bevezetés

A második világháború befejezésének közeledő 80. évfordulója ad aktualitást annak, hogy napjaink forrongó miliójében visszatekintsünk a remélhetőleg utolsó világhégésnek az azóta eltelt időszakot meghatározó történéseire. A harcokkal járt páratlan pusztítás és az életünket mindmáig befolyásoló hatások elemi érdekünké teszik, hogy újra és újra felelevenítsük a háború tanulságait. Az írás fókuszában a roosevelti, illetve a korai trumani külpolitikai döntések állnak. Franklin Delano Roosevelt (vagy ahogyan gyakran emlegetik: FDR) és Harry Spencer Truman volt az a két amerikai elnök, akik az Egyesült Államokat soha nem látott globális hatalmi helyzetbe hozták a politikájukkal. Kettejük – eltérő – életútja, habitusa vitathatatlanul befolyásolta a korszak nemzetközi kapcsolatainak alakulását. Az amerikai globális hatalom genezise a második világháború időszakára esett. A publikáció ennek a genezisztörténetnek egy részére keresi a válaszokat.

A tanulmány első része a wilsoni örökség továbbfejlesztőjének a második világháború utáni világrendre vonatkozó elképzeléseit járja körül.

Thomas Woodrow Wilson elnöknek (1913–1921), a 20. századi amerikai külpolitika megalapozójának a szellemi örököse Franklin Delano Rooseveltt volt, aki 1933-ban határozott álláspontot fogalmazott meg a versailles-i békerendszerrel kapcsolatban: Wilson „[F]elhívása sokat jelentett az emberek, de vajmi keveset az úgynevezett államférfiak nagy többsége számára, akik 1919-ben Párizsban összegyűltek, hogy létrehozzák az úgynevezett békeszerződést. Ezt én a saját szememmel láttam. A saját fülemmel hallottam. A politikai haszon, a személyes presztízs, a nemzeti nagyravágyás kísérte a Népszövetség alapítását, és már csecsemőkorától fogva mindezek akadályozták annak működését.”¹

Roosevelt az első világháború idején haditengerészeti helyettes államtitkárként a wilsoni adminisztráció oszlopos tagja volt.² A versailles-i béke ratifikációjának az amerikai törvényhozásban tapasztalt sikertelensége meghatározó negatív élmény maradt számára. Az 1920-as években Wilson emlékét tovább ápolta, majd az 1932-es elnökválasztáson legyőzte a republikánus Herbert Clark Hoovert (1929–1933), *New Deal* nevű programjával pedig történelmi jelentőségű szavazóblokkot hozott létre, ami új korszakot hozott el Amerika történetében, csakúgy, mint a Demokrata Pártban.³ Elnöksége során elsősorban gazdasági kérdésekkel foglalkozott, ám az európai és a kelet-ázsiai események ismét aktuálissá tették a wilsoni örökség továbbvitelét. Ennek az örökségnek a szellemében tevékenykedett a világháború alatt is.

A második rész Harry S. Truman, a Rooseveltt halála következtében alelnökből az Egyesült Államok elnökévé előlépett missouri politikusnak a japán kapitulációig hozott döntéseit mutatja be. Truman sosem volt tagja a keleti parti hagyományos politikai elitnek. Az amerikai Közép-Nyugat politikusa a karrierjét

a korszak divatos, az Egyesült Államokban működő *boss*-rendszernek, politikai gépezetnek köszönhető.⁴ Országos ismertségre a háború alatt folytatott szenátor tevékenysége során tett szert, s a Demokrata Párt vezetősége is akkoriban figyelt fel rá.

A két politikus döntéseinek a prizmája a kelet-ázsiai amerikai politika, amely megmutatta a háború vége felé egyre inkább felszínre törő szovjet-nyugati szövetségesi viszony komplikáltságát. A Kína elleni, 1931-ben kezdődött japán agresszió felborította a térség amúgy is békétlen viszonyait. Kínában a japán támadást megelőzően polgárháború dúlt, a gazdasági világválság pedig súlyosan érintette az egész régiót. Mindezek ellenére már az 1920-as évek óta egy hamarosan egységesülő Kína képe bontakozott ki, amely végleg képes lezárni a félgymati korszakot. Ebben az átmenetben egyre hangsúlyosabban jelentek meg az amerikai külpolitika érdekei is. A roosevelti adminisztráció a jövőben egységes Kínában a világ egyik stabilizátorát látta. Walter Lippmann, a korszak ünnepezt liberális sztárújságírója 1944-ben így interpretálta az amerikai Kína felé megnyilvánuló külpolitikát:

„Kína megjelenése mint nagyhatalom meg fogja változtatni az egész hatalmi rendet, amely magában foglalja a Fülöp-szigeteket, Brit-Indiát és a holland kelet-indiai szigeteket, s a maláj államokat. Mert most még nem tudhatjuk, mit fog jelenteni a kínai nagyhatalom a világnak ebben a részében, és nem volna célszerű, ha már most lerögzítenénk nézetünket [egy] olyan helyzettel szemben, amely csak lassanként fog kialakulni. [...] ebből az következik, hogy csak akkor remélhetjük a várható és egyelőre ismeretlen változások békés mederbe való levezetését, ha mi is közreműködünk [a] megfelelő törvényes hatalom megszervezésében.”⁵

Kelet-Ázsia helyzete a 19. század végétől a második világháborúig

A nyugati történeti irodalom hagyományosan 1939. szeptember 1-jét tekinti a második világháború nyitányának, amikor a Harmadik Birodalom megtámadta Lengyelországot. Míg a *német haderő* akkortól tört előre villámgyorsan a lengyel földön, addig Kelet-Ázsiában már 1937. július 7. óta zajlott a vérontás.⁶ A második kínai-japán háború a Japán Császárságnak a regionális hegemoniáért való küzdelméről, valamint a területileg egységes és a nagyhatalmi befolyásoktól mentes, független Kína megteremtéséről szólt. Mindez hosszabb távon az Amerikai Egyesült Államoknak a konfliktusba való 1941. decemberi belépéséhez is vezetett. A háború könyörtelensége – példaként elég a nankingi mészárlást vagy az amerikai hajókat érintő ún. Panay-incidenst⁷ említeni – és a lakosságnak a japán megszállás alatt átélt szenvedései következtében jelentős belpolitikai átrendeződés ment végbe Kínában, és az országnak számos külpolitikai kihívással szembe kellett néznie.

Kínában 1927-től egészen 1936 decemberéig véres polgárháború zajlott a Csang Kaj-sek által irányított Kuomintang, azaz a nemzeti hadsereg, valamint a Mao Ce-tung vezette kommunista erők között. Kína jövőjéért folytak a harcok, s a két fél kibékíthetetlen világnézeti különbségéből eredő küzdelmeket az ország szuverenitását veszélyeztető Japán Császárság ambíciói tudták csak időlegesen megfékezni. A polgárháborús feleket a japánok elleni önvédelmi harc megszerzése kényszerítette a második kínai egységfront létrehozására.⁸ Kína az egész csendes-óceáni térség kulcsállama volt, így Japán katonai sikere mind az európai, mind az amerikai befolyás tartós meggyengülésével járt volna az egész régióban. A Japán Birodalom az 1930-as évektől kezdve a Nagy Kelet-ázsiai Közös Felvirágzás Övezetének a kiépítésén dolgozott.⁹ A japánok 1931-ben lerohanták Mandzsúriát, majd ott bábállamot szerveztek Mandzsukuo néven, 1940-ben pedig a megszállt kínai területeken is bábkormányt állítottak fel. Mindez, valamint a nankingi mészárlás brutalitása égbekiáltó ellentmondásban állt a Tokió által hangoztatott célokkal, és az ázsiai népek számára világossá vált, hogy mit várhatnak a japánoktól a háborút követően, az európai gyarmati uralom alól való esetleges felszabadulás után.¹⁰

Az Amerikai Egyesült Államok belépése a második világháborúba

Kína a 19. századtól kezdve kiemelt fontossággal bírt az amerikai külpolitikában. A spanyolokkal vívott háborút lezáró 1898-as párizsi béke az USA-nak adta Guamot, a Mariana- és a Fülöp-szigeteket, így a kínaiakkal folytatott kereskedés biztonságához fontos támaszpontokat szerzett meg az Egyesült Államok. A kereskedelem szabadságának elismertetése érdekében John Hay amerikai külügyminiszter (1898–1905) meghirdette a „nyitott kapuk” elvét, amely az európai nagyhatalmak addigra kialakult kínai érdekszférái mellett az amerikaiak számára is lehetővé tette a kínai piacokhoz való egyenlő hozzáférést. E célt a „nagy háború” előtt az orosz és a japán térnyerési kísérletek is veszélyeztették. A két regionális szereplő 1904-ben háborúba kezdett Kína Mandzsúria tartományának, továbbá a hozzájuk közeli szigeteknek az uralmáért. Az amerikai vezetést nagy figyelmet szentelt a csatározásaiknak. Végül pedig Theodor Roosevelt elnök (1901–1909) közvetítésével született meg 1905-ben a New Hampshire állambeli Portsmouthban a cári Oroszország és a Japán Császárság közötti békeszerződés.¹¹ Annak részeként a japánok megszerezték Mandzsúriában a kelet-kínai vasút feletti rendészeti jogokat, Szahalin szigetetének a déli részét és Daliang, vagyis Port Arthur kikötővárosát. Japán ráadásul 1902 óta az Egyesült Királyság szövetségese is volt, ami tovább fokozta a távol-keleti helyzet bonyolultságát.

Az első világháború idején az amerikai diplomácia már fellépett a japán expanzióval szemben, és 1915-ben megakadályozta, hogy Japán Kínát a protektorátusává változtassa. Washington és Tokió 1917-ben, a Robert Lansing amerikai külügyminiszterről és Isii Kikudzsiro japán delegációvezetőről elnevezett egyezményben rendezte a Kínával kapcsolatos különbségeit. A versailles-i békerendszer kiegészítő washingtoni flottakonferencia megállapodásai pedig 1931-ig garantálták, hogy az első világháborút követő regionális status quo fennmaradjon.

Az 1929-ben kirobbant gazdasági válság és a japán politikai rendszer gyengesége – a katonai vezetők fölötti civil kontroll hiánya és az 1880-as évek óta töretlen hadi sikerek – vezetett a mandzsúriai válsághoz, amely akkor mutatta meg első alkalommal a Woodrow Wilson által az első világháború idején életre hívott Népszövetségnek a békerendszert fenyegető veszélyekkel szembeni tehetetlenségét.

A második kínai–japán háború 1937-es kitörése egyértelművé tette az Egyesült Államok politikai vezetése számára, hogy Japán katonai eszközökkel kívánja újjáalakítani a csendes-óceáni térség hatalmi rendjét. Az ott kialakult háború komoly politikai feladatot jelentett Franklin Delano Roosevelt elnök számára, aki egyszerre észlelte az egyre erőteljesebben jelentkező német, olasz és japán agressziót. Az 1937 őszi Chicagóban elmondott beszédében egyértelművé tette a kialakult helyzettel kapcsolatos álláspontját: „... a békeszerető nemzeteknek közös erőfeszítéseket kell tenniük azoknak a törvényeknek és elveknek a fenntartásában, amelyekre a béke biztonságában támaszkodhatnak.”¹²

Mindeközben az amerikai izolacionizmus új lendületet kapott az első világháborúba való amerikai belépést vizsgáló, Gerald Prentice Nye szenátor vezetete bizottság munkájának köszönhetően: a Kongresszus egy sor semlegességi törvényt fogadott el, amelyek célja az volt, hogy az Egyesült Államok ne ismételhessen meg a hadba lépéshez vezető folyamatot. A vizsgálóbizottság szerint ugyanis azt a háború alatt az antant államaival létrejött, korlátok nélküli gazdasági összefonódások okozták. Annak érdekében, hogy kijátssza a semlegességi törvény korlátozásait, Roosevelt a japán–kínai konfliktust nem minősítette háborúnak.

Az európai háború kitörésekor – csakúgy, mint 1914 nyarán – az USA kinyilatkoztatta a semlegességét. Az első világháborútól eltérően azonban nem állóháború alakult ki. Németország hadserege 1939 szeptembere és 1940 nyara között Berlin uralma alá hajtotta az európai államok zömét, csupán az Egyesült Királyság, illetve a Brit Nemzetközösség maradt hadviselő fél Németország és szövetségeseivel szemben. 1940 őszi a németek megpróbálták a szovjeteket a tengelyhatalmak közé integrálni, azonban a kísérletük elbukott. A Németország, Japán és Olaszország között létrejött háromhatalmi egyezmény az Egyesült Államok ellen irányult, és egyértelműen bizonyította az amerikai döntéshozóknak,

hogy a háborúból nem maradhatnak ki. 1941-ben a Kongresszus elfogadta a kölcsönbérleti törvényt, amely révén Amerika fegyvereket, élelmiszert, ipari és közlekedési eszközöket szállított hitelre a tengelyhatalmakkal szemben álló országoknak. Az amerikai privát és állami szereplőknek az antant országaival való első világháborús gazdasági összefonódása helyett a második világháborúban az Egyesült Államok a hivatalos globális politikájává emelte a katonai és gazdasági segélyezést.

Roosevelt 1941 augusztusában, az Új-Fundland partjainál rendezett konferencián találkozott Winston Churchill brit miniszterelnökkel. A tárgyalásaik eredményeképpen született meg az atlanti charta, amely a háború utáni világrend kialakításának az elveit rögzítette. A dokumentum a wilsoni elvek továbbfejlesztése volt. 1917 áprilisában ugyanis az amerikai elnök úgy értékelte a hadba lépést, hogy annak célja a világ biztonságosabbá tétele a demokrácia számára. Az első világháborút lezáró kudarcos békerendszer azonban Wilson elveinek a sikerét nem tudta szavatolni. Az atlanti charta éppen ezért erősítette meg azokat, s hangsúlyozta a leszerelés fontosságát. A benne foglaltak szerint a világ nemzeteinek mind gyakorlati, mind eszmei megfontolásból le kell mondanunk az erő alkalmazásáról. A charta szellemiségére hatással volt a republikánus John Calvin Coolidge elnöksége (1923–1929) idején, 1928-ban született Briand-Kellogg-paktum is, amely kikötötte, hogy az országok az érdekeiket fegyveres úton nem érvényesíthetik. Az 1920-as éveknek e nagyhatású nemzetközi jogi szerződését, amely az amerikai gondolkodást alapjaiban határozta meg, a világ országainak többsége – köztük a Szovjetunió és a tengelyhatalmakkal szemben álló országok is – az aláírásával látta el, bár be nem tartotta. A chartának nem voltak az annak érvényt szerző elemei, és ez elgondolkodtatta Rooseveltet, aki 1941 vége felé érdemi javaslattal tudott előállni. A dokumentum igazi jelentősége abban állt, hogy lefektette a világháború utáni rendezés elveinek a morális alapjait.

A Japán Császárság – az európai háború kihasználásával – 1939-től fokozta a Kína elleni támadásait, s 1940-ben a Párizs kapitulációja után létrejött Vichy-Franciaország indokínai gyarmatát is megszállta. A csapatai azonban a francia adminisztrációt egészen 1945-ig meghagyták, a területet annak révén használták ki. Az Egyesült Államok a japánok újabb előretörése miatt 1939-ben eltörölte a szigetország gazdasága számára oly fontos 1911-es kereskedelmi szerződést, az indokínai megszállásra válaszul 1940 őszén vas- és acélexport-tilalmat, a következő nyáron pedig a szankciók csúcsaként pedig olajembargót vezetett be vele szemben. 1941 ősztől japán–amerikai tárgyalás vette kezdetét a konfliktus megoldása érdekében – azonban Japán akkor már a nyugati országokkal való harcra készült, ezért 1941 áprilisában, a hitleri Németország mintájára, megnemtámadási egyezményt kötött a Szovjetunióval. Akárcsak Európában, Ázsiában is a szovjetek és a tengelyhatalmak közötti hasonló megállapodások

tették lehetővé a háborús eskalációt. Cordell Hull külügyminiszter (1933–1944) az 1941. november 26-i jegyzékében arra kérte a japán kormányzatot, hogy vonuljon ki Kínából és Indokínából. Ám a szavait a Japánt irányító Tódzsó Hideki miniszterelnök (1941–1944) kiforgatta, hogy a kérést ultimátumként tüntesse fel. A Birodalmi Konferencia december 1-jén, a *tennó* [az ég ura] elnökletével Tokióban megtartott ülésén jóváhagyta az amerikai csendes-óceáni flotta Pearl Harbor-i bázisa elleni légitámadást.

A Pearl Harbor ellen intézett japán támadás lehetővé tette, hogy az Egyesült Államok bekapcsolódjon a tengelyhatalmak elleni globális harcba, de nem vonta volna automatikusan magával a hitleri Németország ellen folytatott harcokban való amerikai részvételt. A háromhatalmi egyezmény szellemében azonban 1941. december 11-én Adolf Hitler és Benito Mussolini is hadat üzent az Amerikai Egyesült Államoknak, ami megoldotta Roosevelttel problémáját.¹³ Az európai agresszorok végzetesen hibás döntése következményeként a csendes-óceáni amerikai-japán regionális háború helyett így ugyanis a náciizmus és a militarizmus elleni globális harc vette kezdetét.

Roosevelt elképzelései a második világháború utáni világrendről

Az európai náci és fasiszta hatalmak hadüzenetét követően, 1941. december 22. és 1942. január 14. között Washingtonban üléseztek a szövetséges országok képviselői, akik megállapodtak a háborús és az azt követő rendezésre vonatkozó céljaik összehangolásában, és azokat az Egyesült Nemzetek nyilatkozatában fogalmazták meg, amely megerősítette az atlanti charta érvényességét:

„Az alulírott kormányok, magukévá téve a céloknak és elveknek közös programját, amelyet az Amerikai Egyesült Államok elnökének, valamint Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság miniszterelnökének 1941. augusztus 14-én kelt, Atlanti charta néven ismert közös nyilatkozata foglal magában, meg lévén győződve arról, hogy az ellenségeik feletti teljes győzelem elengedhetetlenül szükséges az élet, a szabadság, a függetlenség és a vallásszabadság megvédéséhez, valamint az emberi jogok és a törvényesség fenntartásához mind saját országaikban, mind más országokban, tudatában lévén továbbá annak, hogy jelenleg olyan nyers és durva erők ellen folytatnak közös harcot, amelyek a világ leigázására törnek, a következőket nyilatkoztatják ki:

1. Mindegyik kormány kötelezi magát arra, hogy teljes katonai és gazdasági erejét beveti a háromhatalmi egyezmény azon tagjai és támogatói ellen, amelyekkel hadban áll.
2. Mindegyik kormány kötelezi magát arra, hogy a többi aláíró kormánnyal együttműködik, és nem köt külön fegyverszünetet vagy különbékét az ellenséggel.”¹⁴

A nyilatkozat 2. pontja a háborús diplomácia tekintetében a szövetség elmélyítését szolgálta. A szovjetek ugyanis attól tartottak, hogy a hitleri Németország az antikommunista nézetek egyezése miatt kiegyezhet a nyugati kapitalista országokkal, így nagyon fontos volt számukra a különbéke megtiltásának a kikötése. Az ARCADIA fedőnevű konferencián az angolszász hatalmak arról is megállapodtak, hogy elsőként Németországot győzik le, és csak utána fordulnak teljes erejükkel Japán ellen. A „*Germany first, Japan second*” politika a kínai szövetségesek rosszallását váltotta ki, hiszen ők már 1937 óta háborúban álltak, és bíztak abban, hogy a nyugati hatalmak hamarosan le fogják a japánokat győzni.

Roosevelt a háború utáni világ békéje szempontjából 1942-től a legfontosabbnak azt tartotta, hogy alakuljon meg egy új nemzetközi szervezet, amely a Népszövetség tanulságainak a levonása alapján képes lesz az újabb agresszióknak gátat szabni. Az amerikai elnök 1942-ben Vjacseszlav Mihajlovics Molotov szovjet külügyi népbiztosnak Washingtonban felvázolt egy olyan konstrukciót, amely a négy legerősebb szövetséges hatalom feladatává teszi a világ békéjének a megőrzését.¹⁵ A négy nagyhatalom joga és kötelessége lenne a háború utáni kötelező érvényű leszerelés. Az atlanti charta céljait így a győztes nagyhatalmak fogják betartatni. Mely országok lettek volna a világ csendőrei, amelyek megakadályozták volna az agressziót? Az amerikai tervek szerint az Egyesült Államok, a Szovjetunió, az Egyesült Királyság és Kína. A „négy csendőr” koncepciója azon múlt, hogy a győztes hatalmak a háború után is képesek lesznek-e az együttműködésüket fenntartani. Roosevelt ezért személyes küldetésének tekintette, hogy Joszif Visszarionovics Sztálint meggyőzze az új világrend alapjairól. A roosevelti politika ezért kiemelt jelentőséget tulajdonított a szovjet diktatornak. Az elnök döntése mögött racionális okok állhattak: a Szovjetunió, illetve a Vörös Hadsereg foglalta le a német katonai erők kétharmadát. A legvéresebb ütközetek a keleti fronton zajlottak. A Balti-tenger partjától szinte a Kaukázusig tartó frontvonal a német hadigépezet legjavát kötötte le. A szovjet szövetségnek viszont megvolt az ára, amit Sztálin a legfontosabb szövetségesi konferenciákon meg is kért Rooseveltttől.

A roosevelti „négy csendőr” koncepciója a szövetségesek együttműködését kívánta továbbfejleszteni, így jutottak el az Egyesült Nemzetek Szervezetének, az ENSZ-nek, illetve annak legfontosabb szerve, a Biztonsági Tanács létrehozásához. A legnagyobb kihívást a szervezet hatékonysága jelentette, mivel azt a moszkvai kérések folyamatosan aláásták: a szovjet diplomaták a szavazási mechanizmus átalakítását, a szovjet tagköztársaságok ENSZ-képviselőtételének a lehetőségét, a Biztonsági Tanács állandó tagjai vétőjogát igényelték. Mivel Rooseveltnek lassan az ENSZ létrehozása vált a legfontosabb céljává a diplomáciájában, az elnöki perspektíva beszűkülése a szovjet terjeszkedési politikának kedvezett.

Kínába Joseph Warren Stilwellt küldte Roosevelt, hogy a kelet-ázsiai harcmezőn küzdő szövetséges csapatokat irányítsa, valamint segítse a csungkingi kormány politikáját. Stilwell 1942-től egészen 1944-ig töltötte be az ottani parancsnoki posztot. Stilwell és Csang Kaj-sek között nagyon hamar rossz viszony alakult ki, ami a nemzeti kormányzatot gyengítette, ráadásul a leveleiben a Kuomintang korrupcióját és alkalmatlanságát bizonygatta a washingtoni hivatalnokok és döntéshozók felé.¹⁶

A Sztálinnal való első személyes tárgyalás előtt 1943. november 22. és 26. között Egyiptomban, Kairóban találkozott Roosevelt, Churchill és Csang, hogy a háború utáni kelet-ázsiai rendről megállapodjanak. A konferencián sikerült elérni, hogy a kínaiak elfogadják a „Németország az első, Japán a második” politikát, ami fájdalmasan érintette Csangot, hiszen egyet jelentett a kínaiak számára jutó hadisegélyek kisebb volumenével. A konferencia eredményeit a kairói deklarációban hozták a világ tudomására. A nyilatkozatban Kína területi integritásának és szuverenitásának a Japán legyőzése utáni helyreállítását fogalmazták meg, és a koreai nép függetlenségét is garantálták az aláíró országok. Azt is deklarálták, hogy a Japán és a szövetségesek által később meghatározandó kisebb szigeteken kívül minden területét elveszíti a Japán Császárság. Az új kelet-ázsiai rend tehát Japánt az eredeti határai közé szorította volna. Az Egyesült Államok a kairói konferencián ezzel egyértelművé tette, hogy a térségen belül Kínára szeretne építeni a világháború után. A konferencia létrejötté, s az, hogy a nyugati hatalmak egyenlő félként kezelték Csangot, radikális változás volt a kínaiak által a megaláztatás évszázadának tartott 19. századhoz képest. Az eseményre amiatt kerülhetett sor, hogy a Kuomintang mély kormányzási problémái 1943 végén még Washington számára nem váltak teljesen nyilvánvalóvá.¹⁷

Kairó után Roosevelt és Churchill Teheránba utazott, ahol Sztálinnal tárgyaltak. A konferencia 1943. november 28. és december 1. között zajlott. A tárgyalások fő témája a szovjetek által kért második front megnyitása volt. A megbeszélések végén megállapodás született arról, hogy az angol és az amerikai csapatok Nyugat-Európában fognak partra szállni. A britek a balkáni partraszállást erőltették, azonban az amerikaiak azt nem tekintették kivitelezhetőnek, mert attól tartottak, hogy esetleg konfrontáció alakulhat ki a szovjetekkel a közös frontszakaszok okán, ráadásul a német csapatok többsége a keleti fronton harcolt, így ott sokkal nagyobb áldozatok árán lehetett volna kivitelezni az offenzívát.

Roosevelt emellett felvetette az ENSZ létrehozásának gondolatát is, valamint november 29-én levélben fordult Sztálinhoz a Japán elleni harc ügyében.¹⁸ A levél célja az oroszok hírszerzési információjának a megszerzése, valamint a közös fellépés lehetőségének a kipuhatólása volt. Sztálin kijelentette, hogy a kérdéseket majd az amerikai szovjet követekkel fogja tisztázni Moszkvában. Roosevelt kérdései már a szovjetek kelet-ázsiai hadba lépésének előkészítésére irányuló amerikai politikát jelezték. Másnap Churchill arról érdeklődött ebéd közben a

marsalltól, hogy mi a szovjet vélemény a kairói nyilatkozatról és úgy általában a japánok elleni harcról. Sztálin egyetértett azzal, hogy Kínának vissza kell kapnia a japánok által elvett területeit, és Korea függetlenségét is támogatandónak tartotta. A beszélgetés lassan a tengersizorosok és a melegtengeri kikötők kérdésére terelődött. A téma kapcsán a szovjet vezető visszakérdezett: a javaslatok elfogadásáért cserébe mit lehetne tenni Oroszországért a Távol-Keleten? Churchill azt válaszolta, hogy éppen azért tette fel a kérdést, mert szeretné megtudni a térséggel kapcsolatos orosz álláspontot. Sztálin nem fedte fel a lapjait, csak annyit közölt, hogy azt majd az aktívabb szovjet ottani jelenlét fogja kialakítani. Roosevelt azonban felvetette, hogy az oroszok esetleg örülnének egy szabad tengeri kikötőnek, mint amilyen Port Arthur. Az amerikai elnök felvetése meglepte Sztálint, aki kijelentette, hogy a kínaiak nem fognak örülni az ötletnek. Roosevelt erre azt válaszolta, ha az egy szabad kikötő lesz, nemzetközi felügyelettel, akkor valószínűleg áthidalható lesz ez a probléma.¹⁹

A teheráni konferencia a roosevelti személyes diplomácia csúcspontja volt: sikerült meggyőznie Sztálint a világszervezet felállításáról, és megkezdte a tárgyalásokat a szovjet csapatoknak a távol-keleti harcokba történő bevonásáról.

1944 júniusában az amerikai és a szövetséges brit csapatok megnyitották a második frontot Normandiában. A diplomáciai tárgyalások legfontosabb témája eközben az ENSZ létrehozása és Németországnak a háború utáni sorsa volt. Az Egyesült Nemzetek Szervezete felállításáról az 1944. augusztus 21. és október 7. között, a Georgetownban (Washington, DC) található Dumbarton Oaks nevű kastélyban tartott konferencián döntöttek. A tárgyalások sikerét azonban többek között a szovjetek által Lublinban felállított kommunista kormány és a londoni emigráns lengyel kormány közötti legitimációs problémák is nehezítették. Az orosz delegáció mindemellett az akkori mind a 16 szovjet tagköztársaságnak ENSZ-közgyűlési tagságot akart kiharcolni, ám végül csak Ukrajna és Fehéroroszország kapta meg a státuszt. A Biztonsági Tanács összetételéről pedig – amelybe az ötödik állandó tagként bevonták – a jaltai konferencián sikerült megállapodniuk a feleknek.

A háború utáni Németország kérdése az európai hadszíntéren folyt végjáték idején került a tárgyalások középpontjába. A Krím félszigeten található, II. Miklós cár által építtetett Livágyija-palotában tartotta 1945. február 4. és 11. között Roosevelt, Churchill és Sztálin a második – és így hárman együtt az utolsó – személyes megbeszélését. A konferencia célja amerikai részről ismét a szovjeteknek a kelet-ázsiai harcokba való bevonása volt. Az amerikai egyesített vezérkari főnökség az orosz katonai erőre építette a Japán elleni jövőbeni invázió lehetőségét, s azt az 1945 decembere és 1946 tavasza közti időszakra tervezték. Az amerikai delegáció legfontosabb tagja Edward Reilly Stettinius külügyminiszter (1944–1945), William Averell Harriman, az Egyesült Államok moszkvai nagykövete (1943–1946), Harold „Harry” Lloyd Hopkins, Roosevelt elnöki tanácsadója,

Charles Eustis Bohlen diplomata, Szovjetunió-specialista, Roosevelt tolmácsa a három nagy konferenciáin, valamint Harrison Freeman Matthews diplomata, a State Department európai ügyekért felelős vezetője.

Roosevelt, aki akkor már nagyon súlyos egészségi problémákkal küzdött, a szovjetek csendes-óceáni beavatkozásának az ígéretét írásos megállapodás formájában akarta látni. Ezért a tárgyalások során, 1945. február 11-én titkos megállapodást is kötött Sztálinnal. A szovjet igények Kelet-Ázsiában nem voltak légből kapottak: a célkitűzésük az 1905 előtti, hajdani cári orosz érdekszférákra vonatkoztak. Churchillt is bevonták a megállapodásba, viszont azt Csanggal csak utólag fogadtatták el, ami azt mutatta, hogy Kelet-Ázsia legfontosabb országának a vezetőjét Rooseveltnem tartotta érdemesnek arra, hogy előzetesen bevonja a döntésekbe. A szovjet beavatkozás árát tartalmazó megállapodás szövege ezt tükrözte is:

„A három nagyhatalom – a Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia – vezetői abban állapodtak meg, hogy Németország kapitulációja és az európai háború befejezését követően a Szovjetunió két-három hónapon belül belép a szövetségesek oldalán a Japán elleni háborúba, azzal a feltétellel, hogy:

1. Külső-Mongóliában a status quo (Mongol Népköztársaság) megmarad;
2. [az érintettek] helyreállítják Oroszország korábbi jogait, amelyeket Japán az 1904-ben elkövetett alattomos támadásával sértett meg, nevezetesen:

- (a) vissza kell adni a Szovjetunióknak Szahalin déli részét, valamint a vele szomszédos összes szigetet,

- (b) Dairen kereskedelmi kikötőjét nemzetközivé kell tenni, és a Szovjetunióknak az ottani kiemelkedő érdekeit meg kell védeni, továbbá Port Arthurt újra bérbe kell adni a Szovjetunióknak haditengerészeti támaszpontként,

- (c) a kelet-kínai vasutat és a Dairenbe vezető dél-mandzsúriai vasutat egy szovjet-kínai vegyesvállalat létrehozása után közösen kell üzemeltetni, és ennek a feltétele a Szovjetunió kiemelkedő érdekeinek a megvédése, és Kína teljes szuverenitásának megtartása Mandzsúriában;

3. a Kuril-szigeteket át kell adni a Szovjetunióknak.

Magától értetődik, hogy a Külső-Mongóliára, valamint a fent említett kikötőkre és vasútvonalakra vonatkozó megállapodáshoz szükség lesz Csang Kaj-sek generalisszimusz egyetértésére. Az elnök intézkedéseket fog tenni annak érdekében, hogy Sztálin marsall tanácsának megfelelően megszerezze ezt a beleegyezést.”²⁰

Kínában 1944-re még rosszabbra fordult mind a politikai, mind a katonai helyzet. Joseph Stilwell tábornok és Csang Kaj-sek kapcsolata elmérgesedett.

A japánok, hogy Kínát végleg legyőzzék, megindítottak az Icsi-Gó hadműveletet, amely 1944 folyamán felőrölte a Kuomintang legjobb alakulatait. A hadi állapotok romlását Stilwell arra akarta felhasználni, hogy Csang Kaj-sek kezéből kivegy a kínai alakulatok feletti irányítást, és azzal fenyegette meg az elnök-hadvezért, hogy az Egyesült Államok befejezi a kölcsönbérleti szállításokat, ha nem működik együtt. Stilwell akciója komoly nehézséget okozott Rooseveltnek, aki 1944 augusztusában Patrick Jay Hurley tábornokot küldte a helyszínre, hogy tárgyaljon a viszonyokról.²¹ Hurley igyekezett konszolidálni a helyzetet, Stilwell azonban folytatta a konfrontálódást, s ez végül a menesztéséhez vezetett. 1944 októberében Albert Coady Wedemeyer tábornok került a helyére, akinek sikerült fenntartania az amerikai-kínai együttműködést. Hurley a jaltai konferencia előtt, 1945 januárjában egy hosszú telegramot küldött Rooseveltnek, amelyben összegezte a kinevezése óta eltelt időszak fejleményeit és a jövőre vonatkozó saját javaslatait.²² Arra kérte az elnököt, hogy szerezze meg Sztálinnak és Churchillnek a nemzeti és a kommunista kínai erők egyesítésre, valamint a háború utáni demokratikus Kína létrehozására vonatkozó jóváhagyását. Hurley az üzenetben arra tett kísérletet, hogy a Kínai Kommunista Pártot törvényes pártként ismertesse el, amely később egységkormányt tudna alakítani. Ennél is fontosabbnak tartotta az egységes kínai hadsereg felállításának a megszervezését, illetve a kínai demokratikus folyamatok további erősítését. Hurley szerint a hadi helyzet stabilizálódott, Wedemeyer tábornokot pedig dicsérő szavakkal illette, mert hatékony vezetőnek és ügyes politikusnak bizonyult.

A jaltai megállapodás során a felszabadított Európáról született nyilatkozat a kontinens megosztását vetítette előre. Habár az angolszász hatalmak vezetői kiharcolták Sztálinnál, hogy minden országban szabad választásokat lehessen tartani, de – ahogy a sztálini bölcsesség tartja – a választáskor az számít, hogy ki számolja a szavazatokat. Ott, ahol a Vörös Hadsereg folytatott katonai hadműveleteket, a szovjet berendezkedés kiépítése vette kezdetét. A Szövetéséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) munkáját George Frost Kennan jól jellemezte az emlékirataiban: azokban ugyanis „a szovjet parancsnokok, akik kormányközi egyezmény folytán hivatalból az adott bizottság elnökei voltak, egyszerre megkezdtek brit és amerikai kollégáik teljes mellőzését, visszatartottak előlük információkat, ignorálták az ő és kormányuk nézeteit”.²³

A szovjetek a SZEB olaszországi működésére alapozták ezt a gyakorlatot; ott ugyanis a küldötteik szinte alig tudtak érdemben beleszólni a helyi politikai folyamatokba. A Szovjetunió és a nyugati hatalmak közötti feszültség gócpontjai már kialakulóban voltak.

Roosevelt 1945 áprilisában egyre látványosabb jelét tapasztalta a szovjet diplomácia valódi mivoltának. Az olasz fronton az angolszász és a helyi német katonai vezetők között titkos tárgyalások kezdődtek, s annak híre az oroszok tudomására jutott. Sztálin szokatlan, az addiginál sokkal támadóbb hangnemet

ütött meg, amikor arra kérdezett rá, hogy a nyugati hatalmak esetleg különbékét akarnak-e kötni a németekkel. Az amerikai elnök visszautasította a gyanúsítást, ám a szovjet diktátor kétségbe vonta az őszinteségét, és azt feltételezte, hogy a nyugati hatalmak a feltétel nélküli megadásnak a Casablancában tartott konferencián elfogadott elvét – a szovjet hadsereg kárára – feladták. Churchill is bekapcsolódott a két fél levelezésébe, hiszen az angol kormányzat is tudott a tárgyalásokról. Az angolszász vezetők összezártak: a két világháború között ez volt az első konfrontáció. A levelezés egészen 1945. április 12-ig folytatódott – Rooseveltnak aznap hunyt el a Warm Springs-i házában. A Sztálinnak írt utolsó levelét ezekkel a szavakkal zárta:

„Semmiképp sem szabad [hagyni], hogy kölcsönös bizalmatlanság alakuljon ki közöttünk, és a későbbiekben se fordulhatnak elő ilyen jellegű kisebb nézeteltérések sem. Biztos vagyok abban, hogy amikor a hadseregeink Németországban összeérnek, és egy teljesen összehangolt offenzívában egyesülnek, a náci seregek darabokra fognak hullani.”²⁴

“So help me God” – Truman útja az elnökséghez

1941. december 30-án, miközben Washingtonban az Egyesült Nemzetek nyilatkozatának az ünnepélyes kihirdetésén fáradoztak, Harry S. Truman, Missouri állam szenátora a feleségének címzett levelében arról írt, hogy a Makszim Makszimovics Litvinov, a Szovjetunió amerikai nagykövete (194–1943) a tiszteletére rendezett vacsora után arra a következtetésre jutott, hogy az oroszokban éppen annyira lehet csak megbízni, mint Hitlerben és Al Caponében.²⁵ A levél jelzésértékű. Truman vallásos emberként és az amerikai rendszer nagyszerűsége iránti töretlen hite miatt a Szovjetunióra nem tudott bizalommal tekinteni.

Truman a háború alatt jelentős népszerűsége és tekintélyre tett szert a hadbeszerzéseket felügyelő bizottság elnökeként. Az 1944-ben megtartott elnökválasztáson Rooseveltnak őt jelölte meg az alelnökeként, pedig a szavazók körében jóval nagyobb népszerűségnek örvendett az alelnöki posztot 1941 óta betöltő Henry Agard Wallace, akit a Demokrata Párton belüli ellenlábasai megbuktattak a túlságosan progresszív politikai elképzelései miatt. A kiválasztásakor döntően a közép-nyugati államok szavazóinak a megszólítása, a *New Deal*-koalíció, illetve a szavazói blokk megerősítése volt a cél. 1944. november 7-én Rooseveltnak fölényesen újrválasztották, immár harmadszorra. Truman alelnökként azonban csupán reprezentatív feladatokat látott el, a háborús politika irányításában nem kapott szerepet. Ráadásul botrányt is okozott azzal, hogy a politikai karrierjét elindító és támogató Thomas Joseph „Tom” Pendergast, Missouri hírhedt politikai bossának a temetésére is elment. Pendergastot ugyanis 1939-ban adócsalás vádjával elítélték, amikor a roosevelti politikai fordulat következtében a Demokrata Párt háttérét addig adó lokális patronázsrendszert országszerte felszámolták,

mert megkezdték munkájukat, és egyre jobban elterjedtek a szövetségi hivatalok, ahová a politikusok el tudták helyezni az embereiket.²⁶ A politikai munkáért járó kifizetések így nem a nagyvárosi pénz- és üzletemberek biznisze maradt, hanem a *New Deal* új demokrata vezérkaráé.

Trumant 1945. április 12-én, Roosevelt halála napján beiktatták az Egyesült Államok 33. elnökének. Bár addig alig rendelkezett információval a hadi helyzetről, az ellenségről és a szövetségesekről, azonnal élete legnagyobb kihívásával kellett szembenéznie, amikor valódi döntéshelyzetbe került: meg kellett nyernie a háborút – de még inkább a békét.

A kelet-ázsiai bonyodalmak és a potsdami konferencia

A jaltai megállapodás új helyzetet vetített előre Kelet-Ázsia kapcsán. A roosevelti adminisztrációnak rá kellett vennie a csungkingi vezetést, hogy kapcsolatot keressen a Szovjetunióval, és hagyja jóvá a megállapodásokat. Trumannak viszont már nemcsak az európai háború minél gyorsabb lezárását, de a Japán Császárság térde kényszerítését is meg kellett valósítania, amihez az amerikai hadvezetés álláspontja szerint a szovjet katonai beavatkozás elengedhetetlen volt. Nem véletlen, hogy 1945 áprilisától a „Németország az első, Japán a második” politika a végéhez közeledett, és a fókusz Ázsiára tevődött át. Csang Kaj-sek az akkorra már nagykövetségként tevékenykedő Hurley tudomására juttatta, hogy a szovjet–kínai kapcsolatok rendezése problémás: a szovjetek az európai háború befejezésére hivatkozva folyamatosan késleltették a megbeszéléseket, a jaltai konferencián hozott döntések titkosságát pedig a kínaiak nem nézték jó szemmel. Hurley mindezt jelezte Trumannak 1945 májusában, és azt is kifejtette, hogy fontos lenne a kínai vezetést is beavatni a döntésekbe, hogy azok ne csak másodlagos csatornákon keresztül értesüljenek a megállapodásokról – például a kelet-ázsiai harcokba való szovjet beavatkozás idejéről.²⁷

Truman arra ösztönözte Csungkingot, hogy minél előbb rendezze a kapcsolatait Moszkvával. Ugyanakkor 1945 áprilisában, Molotov Washingtonban tett látogatása során a lengyel kormány összetétele kapcsán ő maga is komoly nézeteltérésbe került a szovjet külügyminiszterrel. A roosevelti szívélyes kapcsolatok helyett torzsalkodás jellemezte a találkozózt. Kezdetét vette a világháború két győztese közti rivalizálás – azonban az amerikaiaknak akkor még Japán legyőzéséhez szükségük volt az oroszokra.

A Szovjetuniót arra kérte a Japán Császárság, hogy járjon közbe az angol-szász hatalmaknál a békekötés érdekében. Moszkva ezt kategorikusan elutasította. 1945. május 8-án véget ért az európai háború, az új rend kérdéseiről szóló tárgyalásra pedig 1945. július 17-én össze a három nagyhatalom – Kína ismételt kihagyásával – a Berlin melletti Potsdam városában. A Cecilienhofban született döntések közel fél évszázadra határozták meg Európa sorsát, és alapjaiban változtatták meg Ázsia történetének a menetét.²⁸

Truman a konferenciára indulása előtt a csendes-óceáni front helyzetéről, valamint a Japán-szigetek ellen indított invázió és a potsdami tárgyalás összefüggéseiről egyeztetett az amerikai vezérkarral. Az elnöknek a világháborút lezáró politikáját az egyesített vezérkari főnökség ülésén 1945. június 18-án elhangzott álláspontok határozták meg. A megbeszélés jegyzőkönyve szerint a vezérkar nélkülözhetetlennek tartotta a szovjet erők igénybevételét a japánok ellen, és még úgy is magas, akár egymillió fős amerikai veszteséggel számoltak egy, a Japán-szigetek elleni invázió esetére. A becslést az okinavai harcok során életüket veszített katonák magas számára alapozták. Truman a jegyzőkönyv tanúsága szerint az egyik első számú prioritásnak tekintette, hogy a japánok legyőzéséhez a potsdami konferencián megszerezze a szovjetek támogatását.²⁹

Az 1945. július 17. és augusztus 2. között tartott konferencián a fő kérdés Európa és Németország jövője volt. Előtte azonban számos kérdésben konfliktus alakult ki a nyugati hatalmak és a Szovjetunió között. Ilyen volt a SZEB romániai és bulgáriai működése,³⁰ Joszip Broz Tito jugoszláviai tevékenysége, a kölcsönbérleti szállítások hirtelen leállítását – amelynek ügyét a már nagybeteg korábbi kereskedelmi miniszternek, Harry Hopkinsnak kellett rendbe tennie Moszkvában –, vagy éppen az új lengyel határ és az az Elbán túli szabad választások kérdése. Ezek mind ütközési pontnak számítottak, de a fő vita Németország felosztásáról és a jóvátétel kérdéséről alakult ki. Trumannak minden egyes döntése során a június 18-ai vezérkari egyeztetés következtetéseit kellett szem előtt tartania: a jaltai titkos megállapodásnak megfelelően szüksége volt a szovjet katonai támogatásra. Sztálinnak ezért úgy tűnhetett, hogy stratégiai jobban helyzetben van, mint a nyugati hatalmak, hiszen azok számára még nélkülözhetetlen a Vörös Hadsereg emberállománya, így ő határozhatja meg a tárgyalások menetét. Azonban a konferencia kezdőnapján az Egyesült Államokban történt egy, az amerikai tárgyalódelegáció szempontjából rendkívül pozitív fejlemény, amely segítette javítani a pozíciójukon. Truman ugyanis a Japán-szigetek elleni inváziót és a Sztálinnal való alkudozást megkönnyítő hírt: Los Alamosban sikeresen zárult az atombomba tesztje. Július 21-én a részletes beszámoló is elkészült a robbantásról, az elnök pedig július 25-én döntött a bomba bevetéséről.

A potsdami konferencia így már kiegyensúlyozottabb légkörben zajlott, és az európai háború katonai realitásai döntötték el a kontinens sorsát. Amelyik országban nyugati hatalmak erői állomásoztak, a demokratikus rendszerek kiépítése folyt, míg ott, ahova a szovjet csapatok jutottak el, a kommunista diktatúra kiépítése vette kezdetét. Sztálin megerősítette, hogy a szovjet csapatok – a jaltai megállapodásnak megfelelően – 1945. augusztus 8-án megtámadják a japánokat. Az Egyesült Államok a felkészülés segítése érdekében tovább fokozta a Szovjetunióba irányuló kölcsönbérleti szállításokat.

A távol-keleti háború végnapjai

Az Egyesült Államok, Kína és az Egyesült Királyság – szovjet beleegyezéssel – ultimátumot intézett Japánhoz: azt követelték, hogy tegye le a fegyvert, és vesse alá magát a győztes szövetségesek akaratának. Ez pedig az ország demokratisztizálását és a 19. század óta kiépített birodalom megszűnését jelentette. A deklaráció 13 pontja közül az utolsó az ultimátum elutasításának a következményeire hívta fel a tokiói döntéshozók figyelmét: „Felszólítjuk Japán kormányát, hogy azonnal jelentse be valamennyi japán fegyveres erő feltétel nélküli megadását, szabályszerű és megfelelő biztosítékokkal szavatolva eljárásának jóhiszeműségét. Ellenkező esetben teljes és végérvényes pusztulás vár Japánra.”³¹

Tokió némasággal reagált. Truman a USS Augusta cirkáló fedélzetén utazott vissza az Egyesült Államokba, amikor 1945. augusztus 6-án Hirosimára ledobták az első atombombát. A bevetés szükségessége mind a mai napig komoly vita tárgyát képezi az amerikai történészek körében. A japánok helyzetét tovább súlyosbította, hogy a Mandzsúriában állomásozó seregeiket augusztus 8-án megtámadták a szovjetek – ezzel Sztálin betartotta a Rooseveltnak tett ígérését. Mivel Tokió továbbra sem volt hajlandó kapitulálni, a szigetország lakosságának augusztus 9-én ismét atomtámadást kellett elszenvedniük: Nagaszaki városa, amely a japán kereszténység fontos központja volt, egy villanás alatt semmisült meg.

Japán elhibázott döntése, a potsdami ultimátum figyelmen kívül hagyása a Hirosima és Nagaszaki ellen indított atomtámadáshoz vezetett. A világtörténelem legpusztítóbb fegyvere és a Vörös Hadsereg által a meg nem támadási szerződés ellenére megindított mandzsúriai támadása mind a *tennót*, mind a Szuzuki Kantaró vezette kormányt a feltétel nélküli kapitulációra kényszerítette.

A japán kapituláció hatása Kelet-Ázsia kulcsországában

1945. augusztus 15-én Hirohito császár bejelentette a világnak, hogy a potsdami nyilatkozatban foglaltakat elfogadja, és fegyverszünetet kíván kötni az Egyesült Nemzetekkel. Truman azonnal utasította Douglas MacArthur tábornokot, hogy a szövetséges csapatok kezdjék meg a Japán-szigetek megszállását és a japán csapatok lefegyverzését.³² Az amerikai külpolitika célt ért: a Japán Császárságot sikerült legyőzni – de a Kelet-Ázsia háború utáni rendjére vonatkozó elképzelések komoly nézeteltérésekhez vezettek.

A Csang Kaj-sek által vezetett Kína az Icsi-Gó offenzíva során súlyos katonai veszteségeket szenvedett. A kapituláció után az addig a japánok megszállása alatt tartott tengerparti területek ellenőrzését is csak amerikai segítséggel tudták megoldani.³³ A helyzetet fokozta, hogy nem sikerült a kommunista és a nemzeti erők kibékítése sem. Wedemeyer tábornok az 1945. augusztus 19-én kelt levelében már a kommunista veszélyre hívta fel Washington figyelmét:

„A kulcsterületek közül a fontosabbakat szervezett kínai kommunista erők veszik körül, vagy különböző erősséggel tartják megszállva. A kommunisták már jelezték azon szándékukat, hogy elfoglalják és az ellenőrzésük alá vonják ezeket a területeket és fő fontosságú pontokat, hogy megakadályozzák a központi kormányerőket ebben.”³⁴

Míg a háború alatt a csungkingi kormány által bevezetett kényszerkölcsönök és adók erodálták a kínai lakosságon belül Csang Kaj-sek elfogadottságát, addig a Szovjetunió által hol jobban, hol kevésbé támogatott helyi kommunista mozgalom – lényegében önerőből – jelentősen megerősödött. A partizán alakulatai sikeres felszabadító harcai, a földosztás ígérete és végrehajtása révén széles körű társadalmi szimpátiára tett szert.

A japán megszállás felszámolása Kínában jelentős problémákat okozott. Mi lesz a hadifoglyokkal, a fegyverraktárakkal, illetve az 1937 és 1945 között keletkezett titkos katonai dokumentációkkal? Mielőtt a japán erők megsemmisíthették volna a nyilvántartásaikat, az amerikai titkosszolgálat, az OSS (*Office of Strategic Services*) parancsba adta a Kínában tartózkodó ügynökeinek, hogy szerezzék meg mindazokat a dokumentumokat, amelyek hasznosak lehetnek az Egyesült Államok és a nemzeti Kína kormányának.³⁵ Az egyik ilyen művelet során, 1945. augusztus 25-én, a Kína északnyugati részén található Hszücsou városában a kínai kommunisták meggyilkolták John Morrison Birch OSS-ügynököt. Wedemeyer tábornok Mao Ce-tungtól a helyzet tisztázást követelte, amit a pártfőtitkár következetesen elutasított, és csupán gyenge ígéretet tett az ügy kivizsgálására és a gyilkosok megbüntetésére.³⁶ Az Egyesült Államokban később sokan a hidegháború első amerikai áldozatát látták Birch halálában. A nevét viselő John Birch Society egy antikommunista NGO, amely 1958-ban jött létre, és a mai napig az amerikai jobboldal szellemi hátszágának az egyik meghatározó intézménye.³⁷

1945. szeptember 2-án, a Tokiói-öbölben horgonyzó USS Missouri csatahajó fedélzetén írta alá a japán külügyminiszter a hazája feltétel nélküli kapitulációját. A második világháború története egy keretes szerkezetet alkotott: a harcok Ázsiában kezdődtek, és végül ott is értek véget. Japán amerikai megszállás alá került, s az ország, amely a 19. században a nyugati gyarmatosítást elkerülő regionális hegemoniáról ábrándozott, már csak az amerikaiak jóindulatában bízhatott.

Truman 1945. október 10-én, a Kínai Köztársaság létrejöttének 34. évfordulóján, az alábbi közleményt adta ki:

„Miután a háborút végleg sikerült megnyerni, Kína a feldúlt ország újjáépítésének a sürgető problémáival néz szembe – ez a feladat nagyszerű vezetői képességet követel, és a kínai nép teljes összefogását, amely oly nyilvánvaló volt a fennmaradásért folytatott kétségbeesett küzdelem éveiben.”³⁸

Kína az újjáépítésben számíthatott az Egyesült Államok segítségére, azonban a belpolitikai megosztottságra Washington nem tudott tartós megoldást találni. A Truman-adminisztráció a nemzeti és a kommunista erők közötti törekény fegyvernyugvást próbálta fenntartani, azonban az erre irányuló kísérletei érdemi eredménnyel nem jártak.

Konklúzió

Az Amerikai Egyesült Államok a második világháború során szuperhatalmi pozícióba került, és a borzalmas pusztításokat az ország legnagyobb része – a csendes-óceáni területe kivételével – elkerülte. Az amerikai fegyveres erők – az első világháború végén kialakult külpolitikai helyzetből eltérően – a világ minden táján jelen voltak. A Wilson elnök által kigondolt, koncepció, amelynek célja a világ biztonságosabbá tétele volt, hogy könnyebben lehessen megteremteni a demokráciát, a második világháború végével elérhető közelségbe került. Ez Franklin Delano Roosevelt demokrata elnök politikájának volt köszönhető, aki a gyermekbetegséggel küzdő Népszövetség helyébe az érettebb Egyesült Nemzetek Szervezetét teremtette meg. A világháború az 1492-től 1945-ig tartó európai globális uralomnak is végét vetett, és az amerikai külpolitika az ország történelme során addig soha nem tapasztalt globális felelősség birtokosa lett. Roosevelt a világháború alatt világos célokat fogalmazott meg az atlanti chartában és a „négy csendőr” elméletében, s a morális alapokat sikerült összeegyeztetnie a realizmus vastörvényével. A saját diplomáciai erőfeszítése jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a Szovjetuniót is sikerült megnyerni e gondolatoknak. 1945 tavaszára azonban fel kellett ismernie, hogy Sztálin személyében egy hidegvérű reálpolitikussal fogott össze, nem pedig a globális örök béke elkötelezett támogatójával.

Kelet-Ázsia a világégés egyik kiemelt területe volt, amely szorosan kötődött az Egyesült Államoknak a 19. század vége óta formálódó globális külpolitikájához. Roosevelt háborús tevékenységét éppen e térségnek a villongásai alapozták meg. A roosevelti éleslátás bizonyítéka, hogy a tervei szerint a harcok végeztével Kínából a világ egyik stabilizátorának kellett volna válnia. Ebben a reményében azonban 1945-re csalatkoznia kellett, mert Csang Kaj-sek Kínája nem volt alkalmas erre a felelősségvállalásra. A jaltai titkos megállapodásból – amelyben az amerikai tárgyalófél Kína jóváhagyása nélkül engedte meg a Szovjetunióknak, hogy a régi, cári orosz területeket visszaszerezze déli szomszédjától – a kínai vezetést kihagyták.

Roosevelt halála után az addigi alelnöke, Harry S. Truman képes volt az amerikai háborús célok mentén lezárni a világégést, azonban már az elnöksége első hetében kezdetét vette a Szovjetunióval való rivalizálás. Trumannak az elnöki székben eltöltött első 143 napja a világháború minél gyorsabb és a

lehető legkevesebb amerikai élete árán történő lezárásáról szolt – ez vezérelte a potsdami tárgyalásokon, erre biztatták a vezérkar tisztjei, és erre adott lehetőséget az atombomba is.

Összegezve elmondható, hogy Rooseveltt és Truman külpolitikája 1945 szeptemberére az Egyesült Államokat a világ első szuperhatalmává tette. A két elnök idején az amerikai külpolitikai stratégiában Kelet-Ázsia – különösképpen Kína – kitüntetett, támogatandó helyet foglalt el, s ők ketten mindent megtettek azért, hogy a térségbeli amerikai dominancia fennmaradjon. Ám Csang Kaj-sek nemzeti erőinek nem sikerült megőrizniük a belpolitikai hatalmat. A hanyatlásuk a csungkingi kormányzat elhibázott katonai- és belpolitikájának, rossz döntéseinek a következménye volt. A Mao Ce-tung vezette kommunisták viszont a sokkal rosszabb társadalmi támogatottságukból voltak képesek előnyösebb helyzetet teremteni maguknak, ami végül eldöntötte a 20. század második felére Kína sorsát.

Jegyzetek

- 1 Peters, Gerhard és Woolley, John T.: „Franklin D. Roosevelt, Address Before the Woodrow Wilson Foundation”, *The American Presidency Project*, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-before-the-woodrow-wilson-foundation> (a letöltés ideje: 2023. október 15.).
- 2 Hamby, Alonzo L.: „Riding in Front: Assistant Secretary of the Navy” in *Man of Destiny FDR and the Making of the American Century* (New York, NY: Basic Books, 2015), 51–64. o.
- 3 Uo., 107–174. o.
- 4 Ferrell, Robert H.: „From Jackson County to Washington” in *Truman and Pendergast* (Columbia, MI: University of Missouri Press, 1999), 4–31. o.
- 5 Lippmann, Walter: „Kína és az Egyesült Államok” in *Amerika válaszában* (Budapest: Anonymus, 1946), 194. o.
- 6 Keegan, John: „Tódzso stratégiai dilemmája” in *A második világháború* (Budapest: Jaffa Kiadó, 2019), 231. o.
- 7 Uo., 231. o.
- 8 Westad, Odd Arne: „Világháború” in *Nyughatatlan birodalom* (Budapest: Antall József Tudásközpont, 2020), 208–209. o.
- 9 Wang, C. C.: „The Pan-Asiatic Doctrine of Japan”, *Foreign Affairs*, no. 1. (1934): 59–67.
- 10 Ferguson, Niall: „Egy esetleges birodalom” in *A világ háborúja* (Budapest: Scolar, 2016), 306–311. o.
- 11 Magyarics Tamás: „Az Egyesült Államok és a Távolság-Kelet, valamint a Csendes-óceán térségének kapcsolatai a polgárháborútól az első világháborúig” in *Az Egyesült Államok külpolitikájának története* (Budapest: Antall József Tudásközpont, 2014), 156–157. o.
- 12 Uo., 243. o.
- 13 Uo., 289. o.
- 14 Horváth Jenő: „Az Egyesült Nemzetek nyilatkozata”, *Grotius*, <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=INPEOZ> (a letöltés ideje: 2023. október 18.).
- 15 *United States of America, Department of State, Office of the Historian*, „Memorandum of Conference Held at the White House, by Mr. Harry L. Hopkins, Special Assistant to President

- Roosevelt”, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1942v03/d470> (a letöltés ideje: 2023. október 18.).
- 16 Westad: „Világháború”, 218. o.
- 17 Magyarics, „Az Egyesült Államok a második világháborúban” in *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*, 304. o.
- 18 *United States of America, Department of State, Office of the Historian*, „President Roosevelt to Marshal Stalin”, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d389> (a letöltés ideje: 2023. október 15.).
- 19 *United States of America, Department of State, Office of the Historian*, „Bohlen Minutes”, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d371> (a letöltés ideje: 2023. október 15.).
- 20 *United States of America, Department of State, Office of the Historian*, „Agreement Regarding Entry of the Soviet Union Into the War Against Japan”, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Malta/d503> (a letöltés ideje: 2023. október 15.).
- 21 *United States of America, Department of State, Office of the Historian*, „President Roosevelt to Generalissimo Chiang Kai-shek”, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1944v06/d231> (a letöltés ideje: 2023. október 15.).
- 22 *United States of America, Department of State, Office of the Historian*, „The Ambassador in China (Hurley) to the President”, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus-1945Malta/d242> (a letöltés ideje: 2023. október 15.).
- 23 Kennan, George F.: „Moszkva és az európai győzelem” in *Emlékiratok I.* (Budapest: Antall József Tudásközpont, 2020), 211. o.
- 24 *United States of America, Department of State, Office of the Historian*, „President Roosevelt to the Chairman of the Council of Peoples Commissars of the Soviet Union (Stalin)”, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v03/d543> (a letöltés ideje: 2023. október 15.).
- 25 *Harry S. Truman Library and Museum*, „Letter from Harry S. Truman to Bess W. Truman, December 30, 1941”, <https://www.trumanlibrary.gov/library/truman-papers/correspondence-harry-s-truman-bess-wallace-truman-1921-1959/december-30-1941?document-id=NA&pagenumber=3> (a letöltés ideje: 2023. október 18.).
- 26 Ferrell: „Collapse of the Machine” 31–80., „Aftermath” 129–135. o. in *Truman and Pendergast*
- 27 *United States of America, Department of State, Office of the Historian*, „The Ambassador in China (Hurley) to President Truman”, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v07/d607> (a letöltés ideje: 2023. október 15.).
- 28 Kissinger, Henry: „A hidegháború kezdete” in *Diplomácia* (Budapest: 2008), 411–421. o.
- 29 *National Security Archive*, „Minutes of Meeting Held at the White House on Monday, 18 June 1945 at 1530”, <https://nsarchive.gwu.edu/document/28527-document-26-minutes-meeting-held-white-house-monday-18-june-1945-1530-top-secret> (a letöltés ideje: 2023. október 15.).
- 30 *United States of America, Department of State, Office of the Historian*, „Memorandum by the United States Representative on the Allied Control Commission for Bulgaria (Crane) to President Truman”, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v04/d188> (a letöltés ideje: 2023. október 15.).
- 31 Churchill, Winston: „Potsdam. Az atombomba” in *A második világháború 2.* (Budapest: Európa Könyvkiadó), 650–652. o.

- 32 *United States of America, Department of State, Office of the Historian*, „Directive by President Truman to the Supreme Commander for the Allied Powers in Japan (MacArthur)”, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v07/d390> (a letöltés ideje: 2023. október 15.).
- 33 Gaddis, John Lewis: „Cold War Empires: Asia” in *We Now Know. Rethinking Cold War History* (New York, NY: Oxford University Press Inc, 1997), 61. o.
- 34 *United States of America, Department of State, Office of the Historian*, „The Commanding General, United States Forces, China Theater (Wedemeyer), to the Chief of Staff (Marshall)”, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v07/d391> (a letöltés ideje: 2023. október 15.).
- 35 Lautz, Terry E: „The Death of John Birch” in *John Birch: a Life* (New York, NY: Oxford University Press, 2016), 145. o.
- 36 *United States of America, Department of State, Office of the Historian*, „The Ambassador in China (Hurley) to the Secretary of State”, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v07/d401> (a letöltés ideje: 2023. október 15.).
- 37 Lásd: Felzenberg, Alvin S.: „Buckley’s Battle with the Birchers Was No Myth”, *National Review*, <https://www.nationalreview.com/2023/04/buckleys-battle-with-the-birchers-was-no-myth/> (a letöltés ideje: 2023. október 18.); Dallek, Matthew: „Debunking a Long-standing Myth About William F. Buckley”, *Politico*, <https://www.politico.com/news/magazine/2023/03/31/buckley-john-birch-society-00087893> (a letöltés ideje: 2023. október 18.).
- 38 Peters, Gerhard és Woolley, John T.: „Statement by the President on the 34th Anniversary of the Chinese Republic”, *The American Presidency Project*, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-the-president-the-34th-anniversary-the-chinese-republic> (a letöltés ideje: 2023. október 18.).